

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 30, İstanbul 2022, 369-383

YIRMİNCİ YÜZYILDA GELENEĞİN İZİNDE BİR DİVAN ŞAİRİ: SEYYİD ALİ SÂNİH VE SÂNİH'İN SESLERİ DİVANI

Fatma Zehra Kurt

Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslam Edebiyatı, (fkurtzehra@gmail.com), ORCID:
0000-0002-0122-065X/ **Atatürk University Department of Turkish Islamic Literature**

Mehmet Göktaş

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı, (mehmet.goktas@atauni.edu.tr),
ORCID :0000-0001-6384-5287/ **Doç. Dr., Atatürk University Department of Turkish Islamic Literature**

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 17.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 07.04.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2023

Yayın Sezonu: Bahar

Atıf/Citation

Kurt, Fatma Zehra, Göktaş, Mehmet (2023), "Yirminci Yüzyılda Geleneğin İzinde Bir Divan Şairi: Seyyid Ali Sânih Ve Sânih'in Sesleri Divanı", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 30, 369-383.

Kurt, Fatma Zehra, Göktaş, Mehmet (2023), "A Divan Poet Following Tradition in the Twentieth Century: Seyyid Ali Sânih and the Divan of the Voices of Sânih", Journal of Ottoman Literature Studies, 30, 369-383.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

* Bu çalışma Doç. Dr. Mehmet Göktaş danışmanlığında Fatma Zehra Kurt tarafından 2018 yılında tamamlanan *Seyyid Ali Sânih ve Sânih'in Sesleri Divanı* Adlı Yüksek Lisans çalışmasından üretilmiştir.

Yirminci Yüzyılda Geleneğın İzinde Bir Divan Şairi: Seyyid Ali Sânih ve Sânih'in Sesleri Divanı

Özet

Yirminci asırda yetişmiş olmakla beraber, klasik edebiyat geleneğinin bir devamı niteliğinde şiirler kaleme alan şairlerin varlığı aşikârdır. Divan edebiyatının tesirinin azaldığı, aruzla şiir yazmanın neredeyse tamamen terk edildiği bir dönemde eserlerini kaleme alan bu şairler, altı asır boyunca milletimizin duygu ve düşüncesini aktardığı klasik edebiyatımızın, ferdî planda da olsa devam etmesine katkı sağlamışlardır. Mevcudiyetlerine dair elde edilen bilgiler ışığında bu eserlerin gün yüzüne çıkarılması, Türk kültür ve edebiyat tarihi için oldukça önemlidir. Bu şairlerden biri de on dokuzuncu asrın son çeyreğinde ve Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına denk gelen yıllarda Malatya'da dünyaya gelen, şiirlerinde Sânih ve İlhamî mahlaslarını kullanan Çekmegelizâde Seyyid Ali'dir. Bu makalede yirminci yüzyılın ilk yarısında yetişen ve bu alanda bir divan kaleme alan Seyyid Ali Sânih'in hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Müellifin, Sânih'in Sesleri ismini verdiği divanın muhteva unsurlarına, nazım türleri ve şekilleri gibi biçim özelliklerine değinilmiştir. Tek nüsha olarak şairin torunu Mehmet Selami Çekmegil'in şahsî kütüphanesinden temin edilen eser, 89 varaktır. Seyyid Ali Sânih'in ve eserinin tanıtıldığı bu çalışmada etkilendiği divan şairlerine yazdığı nazirelerden, şekil, muhteva ve sanat değeri itibarıyla nazarı celbeden beyitlerden örnekler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Divan Edebiyatı, Seyyid Ali Sânih, Sânih'in Sesleri

A Divan Poet Following Tradition in the Twentieth Century: Seyyid Ali Sânih and the Divan of the Voices of Sânih

Abstract

As raised in the twentieth century, it is evident that there are poets who wrote poems that are a continuation of the classical literature tradition, albeit in a small number. These poets, who wrote their works in a period when the influence of Divan literature was diminished and writing poems with prosody was almost completely abandoned, contributed to the continuation of our classical literature, in which we conveyed the feelings and thoughts of our nation for six centuries, even on an individual basis. It is very important for the history of Turkish culture and literature to unearth these works in the light of the information obtained on their existence. One of these poets is Çekmegelizade Sayyid Ali, who was born in Malatya in the last quarter of the nineteenth century and in the last years of the Ottoman Empire, and used the pen names *Sânih* and *İlhami* in his poems. In this article, information about the life, literary personality and works of Seyyid Ali Sânih, who grew up in the first half of the twentieth century and wrote a divan in this field, is given. The content elements of the divan, which the author named the *Sânih's Voice*, and its formal features such as types and forms of verse were mentioned. The work obtained from the personal library of Mehmet Selami Çekmegil, the grandson of the poet, as a single copy, is 89 leaves. In this study, in which Sayyid Ali Sânih and his work were introduced, examples of the verses he wrote to the divan poets he was influenced by, and couplets that were mentioned in terms of form, content and artistic value were presented.

Keywords: Literature, Divan Literature, Sayyid Ali Sânih, Sânih's Voices

GİRİŞ

Türklerin İslâm'ı kabul etmelerinden başlayarak çeşitli değişikliklerle günümüze kadar ulaşan Türk İslâm Edebiyatı, din ağırlıklı edebî mahsulleri ve müelliflerini inceleyen bir bilim dalıdır (Yıldız 2013: VIII). On bir asır boyunca devam eden bu canlı edebiyat, muhtelif devirlerde halk edebiyatı, divan edebiyatı, âşık edebiyatı gibi farklı isimlerle adlandırılmıştır. Fakat çatı hiç değişmemiştir. O da tüm bu edebiyatları muhtevi olan Türk İslâm Edebiyatıdır (Keleş 2020: 1).

Her edebiyat, kendi devrinin bir tefekkür, tahassüs ve tahayyül kâinatıdır. Kendi devrinin özelliklerini, zevklerini, sanat anlayışını, inançlarını velhasıl bütün malumatını içinde barındırır. (Levend 2015: 13). Klasik edebiyatın ilk teşekkülünden günümüze değin Osmanlı cemiyetinin duyguları, düşünceleri, hayalleri, özlemleri ve aşkları çoğunlukla şiirsel söylem içerisinde ifade edilmiştir. Bu alanda müstesna şairler yetişmiş; onların yazdığı eserler, yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu sanatkârların yaşadığı devir, çevre, aldığı eğitim, fitrî özellikler ve sanat gücü farklı da olsa kelama yükledikleri mana ve sözü kullanma maharetleri, onları özel bir konuma yerleştirmiştir. Divan şairi de dilin inceliklerinden yararlanarak sanatını icra etmiş; kullandığı deyimler, tabirler ve darb-ı mesellerle şiirini zenginleştirmiş ve kendine has bir üslup geliştirmiştir (Şener ve Yıldız 2011: 284). Bu şekilde millî damardan beslenen ve mensup olduğu coğrafyanın bütün renklerini üzerinde taşıyan engin ve zengin bir edebî mahsul vücuda gelmiştir.

Milletimizin en temel kültürel miraslarından kabul edilen ve asla ihmal edilmemesi gereken bu edebî eserler, onların incelenip değerlendirilmesini, üzerinde ilmî çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Önceleri olduğu gibi son zamanlarda da bu sahada metin yayını, metin tahlili ve tenkidi üzerine çalışmalar yapılmakta, yeni eserler gün yüzüne çıkarılmakta ve toplumun istifadesine sunulmaktadır. Keşfedilenler ve ilim âlemine neşredilenler dışında gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen nice eserlerin varlığı da inkâr edilemez.

Yirminci asırda sayıları azımsanmayacak oranda divan edebiyatı geleneğini sürdüren şairlerin varlığı bir gerçektir. Bu şairlerden biri de Osmanlı Türkçesiyle yazılmış birçok şiiri bulunan Malatyalı Çekmegezade Seyyid Ali'dir. Sânih ve İlhamî mahlaslarını kullanan şair, yirminci yüzyılın ilk yarısında yetişmiş bir klasik edebiyat takipçisidir. Bu makalede müellifin *Sânih'in Sesleri* adlı eseri incelenmiş ve hakkında bazı tespitler yapılmıştır.

Klasik edebiyat geleneği çerçevesinde oluşturulan, yazarının ilmî ve fikrî derinliğiyle beraber kültürel birikiminin de bir yansıması olan *Sânih'in Sesleri* hem hece ölçüsüyle hem de aruz vezniyle yazılmış şiirleri muhtevidir. Eserinde şekilden çok manaya önem veren Sânih, yaşadığı dönemin İslâmî algısına eleştirel yaklaşmış ve bu fikirleri şiirlerinde işlemiştir.

Şair, eserini kaleme alırken şiirlerin yer aldığı sayfaların bir kısmına sayfa numarası vermiş, bir kısmında bu numaraları yazmamıştır. Ara ara boş sayfaların yer aldığı metinde bazı numaralar silik çıkmıştır. Sayfa numaraları verilirken sayılarda atlama olduğu görülmüştür. Bu sebeple *Sânih'in Sesleri* adlı eserin elimizdeki nüshasına sayfa numarası verilirken tasarrufta bulunulmuştur. Makalemizde şiir örneklendirmeleri yapılırken bu numaralandırma esas alınmış ve bazı kısaltmalar kullanılmıştır. Parantez dışında yer alan rakamlar, şiirlerin yer aldığı sayfa numarasını; parantez içindeki rakamların ilki şiir, sondakiler ise beyit numarasını göstermektedir.

1. Seyyid Ali Sânih'in Hayatı Şahsiyeti ve Eserleri

1.1. Hayatı

Seyyid Ali Sânih'in hayatı hakkında detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Torunları ile kurulan irtibat sayesinde kendisi hakkında az da olsa bilgi elde edilmiştir. Torunlarının onu tanıma fırsatı

olmamıştır. Dedelerini ancak babaları Mehmet Said Bey'in anlattıkları ve eserlerinde yer verdiği kadar tanıyabilmişlerdir. Bu sebeple konuyla alakalı başvurulana ana kaynaklar, şairin oğlu Mehmed Said Çekmegil'in eserleridir. Muhtelif kitaplarında babasıyla ilgili değindiği hatıralar oldukça önemli bilgiler içermektedir.

Müellif 1 Temmuz 1878 tarihinde Malatya'da doğmuştur.¹ Tam adı Çekmegelizâde Seyyid Ali'dir (Çekmegil 1956: 33). Şair, şiirlerinde iki mahlas kullanmıştır. Bunlardan biri "Sânih", diğeri ise "İlhâmî"dir. Eserinde yer alan şu mısralarda şairin ismi ve "Sânih" mahlası yer almaktadır:

Kanlarım ademdir varlık hayâlim
Hâlim ibret-nümâ kemâl zevâlim
Bilmem bu boşlukda nedir âmâlim
Mahlasım Sânih'dir nâm Seyyid Ali 65(147/5)

Müellif, eserinin son şiirinde ise "İlhâmî" mahlasını kullanmıştır:

Dünyâda âşıklar murâd alamaz
İlhâmî bi-çâre ağlar gülemez
Kimse cânânına vâsıl olamaz
Tatlı niyâz yahşi kâr olmayınca 89(167/4)

Sânih Hoca, kendi diliyle söylenirse "Rasulullah'a âşık olan bir Osmanlı"dır. Onu farklı kılan en belirgin özelliği ise klasik hocalara pek benzemeyen biri olmasıdır. Müellif divan edebiyatına örnek teşkil edecek şiirler kaleme almıştır (Mengüşoğlu 2015: 25). Yazdığı *Sânih'in Sesleri* isimli eser çevrilmediği için bu alanda çok da fazla tanınmamıştır (Çekmegil 1956: 33).

Seferberliğin ilan edildiği Birinci Dünya Harbi'nde, doğuda Ruslarla çarpışan Osmanlı ordusunda Alay hocalığı yapmıştır. Çekmegil ailesinden üç kişi aynı cepheye savaşmıştır. Onlardan biri şehit olmuş, diğeri de Ruslara esir düşmüştür. Sânih ise harp sonrası Malatya'ya gazi olarak dönmüştür.

Seyyid Ali Sânih, ilk torununun doğumundan kısa bir süre sonra 24 Mart 1943 yılında ebediyete irtihal etmiştir. Mezarı Malatya'dadır.² Mehmed Said Çekmegil'in, babasının kaybını birkaç yıl süren bir hasretlik sonrasında öğrenmesi "Hayatım" (1962: 48-49) adlı şiirine şu şekilde yansımıştır:

Doğmuşum İstiklâl harbinde
Latin harflerle beraber mektebe girmişim
Evlenmişim on sekizimde
Olmuşum, ikinci cihan harbinde asker
Üç buçuk yıl sonra dönmüşüm ama
Babamı bulamamışım bu sefer

¹ Yüksek Lisans tezinde yer almayan bu bilgiye, tez savunmasından (2018) birkaç yıl sonra müellifin torunu olan ve çalışmamız için eseri bize takdim eden Mehmet Selami Çekmegil'in oğlu Mehmet Siyami Çekmegil ile kurulan irtibat sayesinde ulaşılmıştır.

² Bu bilginin kaynağı Mehmet Siyami Çekmegil'dir.

1.2. Şahsiyeti

Sıradan bir hoca profili taşımayan ve çağdaşlarından farklı bir kişilik sergileyen Sânih, yaptığı fikrî müzakereler ve öne sürdüğü düşünceler sebebiyle taklidî eğitimlerle yetişmiş bir kısım hocaların tenkitlerine maruz kalmıştır.

Mehmed Said Çekmegil; ilim ve fikir yolculuğunda babası Sânih Hoca'nın büyük tesirinin olduğunu söyler onu şu satırlarla anlatır (Mengüşoğlu 2015: 156):

"Osmanlı meclisinde mebusluk yapan bir hoca efendi aynı zamanda bizim akrabamızdı. Şahit olduğum kadarıyla onunla ve benzer hocalarla yapılan fikhî müzakereler, kültürel tartışmalar oluyordu. Hatırladığıma göre babam, o günün diyalektiğine daha iyi sahipti. Tevhidî tefekkür gücünü, seneler sonrası bir baba dostunun kendisinde saklı olan ve 'İsmail Hakkı' hazretlerinin bir eserinin kritiğini ihtiva eden bir yazısını vererek: 'İşte babanın yazısı, buradan zamanın ferîdi olan nasıl bir zatın oğlu olduğunu anlayabilirsin.' gibi övgülerle sunmuştu. Okudum, babamı bir daha mağfiretle andım, sevdim. Orada özlü fikirlerin şahidi olduğum bir mütefekkiri bir daha tanımış oldum." (Çekmegil 1995: 47)

Adını kendisinin koymuş olduğu '*Sânih'in Mütalaası*' (Çekmegil 1956: 25/35-38) başlığı altındaki o yazı, Rasulullah ve tefekkürle ilgilidir. Biz evlatlarına miras olarak iman ve fikir esaslarını bırakan merhum pederim Seyyid Ali Çekmegil'e (Sânih) ve İslam gayretini taşıyarak beka âlemine göçen bütün müminlere selam ve rahmet olsun (Çekmegil 1956: 25).

"Zekiydi babam. Medrese hukukçusuydu. Malatya Baro Reisi ile ortak bir büroyu paylaşıyordu. 1930'lu devrim yıllarının kritik döneminde olduğu halde devrin hukukçularıyla bazı inkılâpların kritiklerine bile geçebiliyordu. Zamanını böyle fikrî mütalaalar içinde geçiriyordu. Başkalarına kaçamak olarak Arapça dersleri veren babam, bir gün kütüphanesini göstererek: "Oğlum siz okumuyorsunuz; bu kitapları ne yapacağız?" demiş gözleri dolmuştu. Böyle bir muhitte olmama rağmen okuyamamıştım. Devrin şartları ve etkileri, bizim çocukluğumuzun ruhî yapısı buna engeldi. O zamanlar istenildiği gibi bir mektep, medrese söz konusu değildi" (Çekmegil 1995: 49).

Böyle bir şahsiyete sahip olan Seyyid Ali Sânih aynı zamanda Rasulullah'a olan bağlılığı ile onun adını anmadan bir gün dahi geçirmiyordu. Medrese hukukçusu olmasının da etkisiyle Peygamber'in hadisleriyle meşgul oluyordu. Bu meşguliyet, kendisinde bir Peygamber sevgisi tahkim ediyordu. Böylece çocuklarına kutlu elçiye salavat getirmeden yatmamaları hususunda tavsiyelerde bulunuyordu. Onlara Resul sevgisinin ailevî değil imanî olduğunu öğretiyordu (Çekmegil 1995: 85). Sânih, ailesi ve çevresi tarafından "*iman şuurunu ayakta tutan adam*" olarak biliniyordu (Çekmegil 1995: 56).

1.3. Eserleri

Seyyid Ali Sânih'in, *Sânih'in Sesleri Divanı*'ndan başka kaleme aldığı ve şiirlerden oluştuğu söylenen birkaç kitabı vardır, ancak bunların hiçbirisi yayımlanmamıştır. Torunları, bu eserlerin hangi tarihte yazıldığı, isimlerinin ne olduğu vb. konularda bilgilerinin bulunmadığını ifade etmişlerdir. Sadece varlığından emindirler. Şairin vefat etmeden önce böyle bir teşebbüste bulunmaması ve eserlerini Osmanlı Türkçesi ile yazmış olması bu durumun temel etkeni gibi görülmektedir.

2. *Sânih'in Sesleri Divanı*

2.1. Nüsha Tavsifi

Bulunduğu Kişi: Torunu Mehmet Selami Çekmegil-Ankara

Kütüphane ve Koleksiyon Adı: Sânih Kütüphanesi

Müellif: Çekmegelizâde Seyyid Ali Sânih

Eserin Adı: Sânih'in Sesleri

Varak Sayısı: 89

Hattın Cinsi: Rik'a

2.2. Şekil ve Muhteva Özellikleri

Sânih'in Sesleri'nin hangi tarihler arasında yazıldığı hususunda net bir bilginiz yoktur. Sanat kaygısından uzak bir rik'a hatla yazılan bu eserde dinî-tasavvufî öğeler dikkat çekmektedir.

Şair, didaktik yönü ağır basan bir eser nazmetmiştir. Öz eleştiri yaparak herkesten önce kendine yaptığı hitabı, metnin göze çarpan önemli noktalarından birisidir. Kimi şiirlerinde yalnız bir ifade kullanmakla birlikte bazı şiirlerinde yer alan Arapça, Farsça kelime ve terkiplerle anlamı derinleştirmektedir. Şiirlerinde muhtelif nazım şekillerini kullanmıştır. Sânih, divan şiirinin konu ve kavramlarını kendi İslâmî bakış açısı ve sahip olduğu bilinç çerçevesinde ele almıştır.

Sânih Divanı, esere giriş mahiyeti taşıyan on kavramla başlamaktadır. Psikolojik, sosyolojik, felsefî ve tasavvufî yönleri olan bu kavramlar, *Rûh-Cânân*, *Hikmet-Hayret*, *Muhabbet-Aşk*, *Ümîd-Havf* ve *Kazâ-Rızâ*'dır.

Kavramların anlam çerçevesi aynı sayfada yer alan şiirin dizelerinden anlaşılmaktadır. Şairin onları tasavvufî manada kullandığı söylenebilir. Sânih, daha sonra iki nesir kaleme almıştır. Böyle bir mukaddimeden sonra şiirlerin yer aldığı asıl kısma geçmiştir. Bu kısım tevhid ile başlamaktadır. Hurûf-ı heca ile yazılmış manzumelerden sonra eser, farklı nazım şekillerine örnek oluşturacak şiirlerle devam etmektedir. *Sânih'in Sesleri*, mesnevî formunda uzun bir şiir ve müellifin Şah İsmail Hatayî'nin "*olmayınca*" redifiyle kaleme aldığı şiirine yazdığı nazire ile son bulmaktadır.

Ağırlıklı olarak klasik Türk edebiyatına dair şiirlerin yer aldığı eserde şair, şiirleri nazım şekillerine göre ayırmamıştır. Hurûf-ı heca kısmındaki şiirler hariç olmak üzere müstakil kaleme aldığı manzûmelerde başlık kullanmıştır. Eserde divan edebiyatının farklı nazım şekillerine (İpekten 2017) ve halk edebiyatının koşma (Albayrak 2012) türüne örnek oluşturacak toplam 167 şiir bulunmaktadır.

Değişik söz ve anlam sanatlarının kullanıldığı divanın birçok yerinde ayet ve hadis iktibaslarına rastlanmaktadır. İktibasların bir kısmı lafzî iktibas şeklindedir. Bir kısmı ise telmih yoluyla ayetlere veya hadislerle işaret etmektedir.

Sânih, eserinde hem aruz hem de hece ölçüsünü kullanmıştır. Birçok şiirde aruzu başarıyla uygulamış olan müellifin aruz kullanmada başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Tek bir vezne bağlı kalmayıp farklı kalıplarla şiirler yazan şairin özellikle "*fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün*" ve "*mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün*" vezinlerini kullanmakta mahir olduğu görülmektedir.

Şair, divanında tasavvufî öğelere yer vermekle birlikte eserini tam bir mutasavvıf edasıyla kaleme almamıştır. Sânih'in bir tarikata bağlı olup olmadığı hususunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ailesinin verdiği bilgiler bir tarikata mensup olmadığı yönündedir. Ancak dikkatli bir inceleme yapıldığında eserde tasavvufî öğeler, Kâdirî Pîri Abdülkadir Geylânî için yazdığı şiirler, Geylânî'ye yönelik kullandığı "*Gavs*, *Gavs-ı Azam*, *Şeyhim*" gibi ifadeler göze

çarpmaktadır. Bir tarikata intisap edip etmediği kesin olarak bilinmese de şairin Geylânî'ye muhabbet beslediği söylenebilir.

Felsefî ve tasavvufî terimleri “tevhid” ekseninde ele alan müellif, nasihat yönü ağır basan bir eser yazmıştır. Öncelikle bireysel değişim ve yüksek bilinci hedeflemiştir. Şahsî İslâmî bakış açısını yansıtan eserinde Sânih'in üst düzey ve ustalıklı şiirler yazdığına da şahit olunmaktadır.

Eser tetkik edildiğinde, yazarın akıcı bir dile sahip olduğu, divan edebiyatının kaynaklarından yararlandığı görülmektedir. Şairin, şiirlerindeki “*Sânih*” mahlasının anlam çerçevesi dâhilinde kendine yaptığı hitaplarda güzel bir üslup yakaladığı görülmektedir.

Divan edebiyatı geleneği içinde kaleme aldığı şiirlerin yanında halk edebiyatı alanında âşık tarz ve üslubunu yansıtan manzumeleri de bulunmaktadır. Bilhassa koşma tarzında yazdığı ve vahdet-i vücûd nazariyesini ele aldığı şiiri bu alana güzel bir örnektir:

Ey necât içinde arayan necât
Bu güft[u]gûlarla olmaz mülâkât
Mülk [ü] melekûtda devr eden hayât
Hakikat şem'ine pervânelikdir

Her ferd bir tarikle arar cânânı
Kayb etmiş yolları eyler figânı
Hakikat ehlinin olmaz nişânı
Sözü hikmet özü vîrânelikdir

Nedir bu kıl [u] kâl nedir bu illet
Söylenen sözlerde görülmez kıymet
Kulaktan aks eden sıyt-i hakikat
Hâldan söylenmezse efsânelikdir

Hak aşkıyla yanmaklığı âr bilen
Fikri zikri bî-sûd âh [u] zâr bilen
Hakdan gayrı bir varlığı var bilen
Öz nefesine dahi bî-gânelikdir

Esrâr-ı hikmete vâkîf olmadan
Ahvâl-i kudrete ârif olmadan
Tecerrüd şehrinde hâtif olmadan
Söylediği sözler divanelikdir

Rûz [u] şeb gezenler irfân kolunda
Görür Mevlâsını sağ [u] solunda
Tanımaz nîk [ü] bed fânî yolunda
Anların bildiği mestânelikdir

Bilinmiş ne varsa **Sânih** hep hayâl
Matlûb celî hafî bilmem bu ne hâl
Hak birdir birlikde kalmak uş kemâl
İkilikten çıkmak dürdânelikdir 21(39)

Şair, eserin genelinde isbât-ı vâcibe yönelik şiirler kaleme almıştır. Ancak Panteistlerin “Her şey O’dur” diyerek savundukları fikre karşı çıkar. Vahdet-i vücûd nazariyesinin klişe ifadesi olan “Lâ mevcûde illâ hû” tabirini iktibas ederek bu düşünceye sahip olduğunu aşağıya aldığımız beyitlerinde açıkça ifade eder (Tanrıverdi 2012):

Böyle “lâ mevcûde illâ hû” diyen **Sânih**’i Hak
Ne yaparsa yapar âhir diyemem emrine lâ 9(10/5)

İttihâd-ı bâtilıdır “küll-i şeyin hû” demek
“Lâ mevcûde illâ hû”dur **Sânihâ** ilcâ-yı dîn 9(150/11)

Tasavvufun temel prensibi olan dünyaya aldanmamak, heva ve hevesi terk etmekle ilgili kaleme aldığı beyitte dünya ahvalinden bıktığını, zevk veren şeylerden el çektiğini ancak hem dünyanın kendisinden hem de gamından, kederinden kurtulamadığını, rahat yüzü göremediğini ifade etmektedir.

Hevâsından sipihrin yıldım ammâ olmadım fâriğ
Çekildim lutf [u] zevkenden gamından olmadım fâriğ 5(69/1)

Vefâsız fânî âlemde gönül iskânı neylersin
Kazâdan iktizâdan dem (v)uran devrânı neylersin 40(84/1)

Bu âlem fanidir ve vefâsızdır. Böyle bir dünyanın derdini çekmek de faydasızdır. Varlık âlemini meydana getiren bütün zerrelere Hakîm olan Allah’ın abes ve israftan münezzeh hikmetinin esiridir. Şair, bu hikmetten gayri bir şân olmadığına vurgu yapmaktadır:

Çekil beyhûde çekme bu sipihrin derdini bî-sûd
Bütün zerrât esîr-i hikmet olmuş şânı neylersin 40(84/2)

Yine bazı beyitlerinde tarihi adeta bir mezar-ı ekber şeklinde değerlendirir. Bu durum, şairi dünyanın zevkine ve bitmez tükenmez emellerine aldanmama hususunda ikaz edip uyandırmıştır. Sânih, “bâde-i gül-fâm” teşbihiyle ifade ettiği dünyanın lezzetlerini vefâsız olarak niteler. Tarihin irşadıyla bu fani zevklere asla temayül göstermeyeceğini ve heves etmeyeceğini şöyle ifade eder:

Gayrı aldanmam sipihrin zevkine âmâline
Dikkat etdim de ayıkdım mâzînin ahvâline
Bir vefâsı yok nûş etmem bâde-i gül-fâmını
Etmezem meyl[ü] heves bir lahza istikbâline 56(125/1-2)

Örneklik teşkil etmek üzere yukarıda kısmen değindiğimiz ve edebiyatımızın ana omurgasını oluşturan unsurlardan dinî ve tasavvufî muhteva, *Sânih Divanı*’nda da kendisine çokça yer bulur.

Sânih’in eseri incelendiğinde kadim şiirimizden haberdar olduğu ve etkilendiği açıkça görülmektedir. Çoğunlukla mutasavvıf şairlerimiz tarafından kaleme alınan “garaz” redifli manzumelere nazire niteliği taşıyan manzumesi bu etkiye güzel bir örnektir:

Zâhidâ hikmet nedir bin türlü davâdan garâz
Devr-i âdemden berü ta böyle gavgâdan garâz

Denmemiş söz kalmamış denmiş n'olmuş neylemiş
Arzûsu hakkı bulmak bunca sevdâdan garâz

Kâr-ı dünya böyledir beyhûde feryâd inlemek
Sîne yakmak dem tüketmek türlü hülyâdan garâz

Bir haber ver kim ne bulmuş sun'-ı tedbîrden aceb
Mâsivâyı terkdir ancak aşk-ı Mevlâ'dan garâz

Sırrını setr etmek imiş ben anladım bugün
Halli müşkil gördüğüm gizli muammâdan garâz 32(66)

Müellif kaleme aldığı "yuf" redifli şiirinde toplum eleştirisi yapmaktadır. Aynı redifle şiirler yazan şu şairlerden hem haberdar olduğu hem de etkilendiği görülmektedir: On beşinci asır şairlerinden Aynî (ö. 1490'dan sonra), on altıncı asır şairlerinden Bağdatlı Rûhî (ö. 1014/1605-1606), Usûlî (ö. 945/1538-1539) ve Aşkî (ö. 984/1576), on sekizinci asır şairlerinden Şeyh Gâlib (ö. 1213/1799) ve Esrâr Dede (ö. 1211/1797), on dokuzuncu asır şairlerinden Ahmed Kuddûsî'nin (ö. 1849) / Alıcı 2014: 35-48) o dönemin tarihî olaylarına, sahte dindarlığa, düzen bozukluğuna, sahte itibar ve saygınlığa vb. konulara dair yaptıkları tenkitler çerçevesinde "yuf" redifli şiirleri bulunmaktadır:

Küh-i âmâl-i hayâl içre dönen devrâna yuf
Bu serâir-hâne içre nükte-nâ-fehmâna yuf

Âteş-i aşkıyla büryân etmeyenler sînesin
Âşıkân feryâdına bî-hüsn bakan çeşmâna yuf

Kudretin her zerreye her ân hulûlün bilmeyen
Dâhiyân âvâzesiyle devr eden insâna yuf

Hilkatin mâhiyeti remzine âgâh olmayan
İlm [ü] fen düstûruna îmân eden îmâna yuf

Hikmetin mecrâlarıyla **Sânih'in** ahvâlini
Bilmeden söz söyleyen her câhil [ü] nâdâna yuf 36(71)

Yine Şemseddin Sivâsî'nin (ö. 1006/1597) "olmadan" redifli ve bestelenmiş meşhur gazelinden ve Urfalı Nâbî'nin (ö. 1124/1712) "olmasa" redifiyle yazılmış şiirinden etkilenecek Sânih'in de aynı rediflerle şiirler yazdığı görülmektedir:

Bir harâbât ehli-veş gayrı dolaşmak isterem
Ben çekildim **Sânihâ** sevdâ-yı âbâd olmadan 51(112/5)

Bir oyun sanmış hakikat silkini ehl-i sülûk
Kat edilmez râh-ı hak taşkın muhabbet olmasa 55(120/1)

“İki Niyâzkârın Âvâzı” başlıklı şiirinde geçen son iki mısra şairin, “Avnî” mahlasını kullanan Fatih Sultan Mehmed Han (ö. 886/1481), Ziyâ Paşa (ö. 1880) ve Dede Ömer Rûşenî’den (ö. 1487) etkilendiğini ve onların eserlerinden haberdar olduğunu göstermektedir:

Rahmetin deryâsına karşı durup zâr eylerim
Dergehindir rehberim melce ise Peygamberim
Subh [u] şâm tevhîd ile bâbında mahzûn beklerim
Fikr [ü] zikrim virdi tesbîhimdir Allâh ekberim
Kimsesiz bir kimse yokdur herkesin var bir kesi
Kimsesiz kaldım meded ey kimsesizler kimsesi 83(163/4)

“Bî-Haberân Muhtırasını Tahmîs Nevhası” başlıklı şiirinde müellif, insan-ı kâmil nazariyesini en canlı bir ifadeyle ortaya koyan ve böylesi müstesna bir manzumeye imza atan Şeyh Gâlib’in (ö. 1213/1799) Tercî-i Bend’inde yer alan şiirine aynı anlamda bir müseddes yazmıştır.

Şeyh Gâlib’in Tercî-i Bend-i Dîger (Okçu 2011: 250) şiirinde yer alan ilgili kısmı şu şekildedir:

Sendedir mahzen-i esrâr-ı mahabbet sende
Sendedir maden-i envâr-ı fütüvvet sende
Gizli gizli dahi vardır nice hâlet sende
Marifet sende hüner sende hakikat sende
Nazar etsen yer ü gök dûzah u cennet sende
Arş u kürsiyy ü melek sendedir elbet sende
Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdûm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

Şairin aynı anlamda yazdığı şiirin ilgili kısmı şöyledir:

Cevher-i âlem-i kübrâ sende
Hikmetin mahzen-i yektâ sende
Mecma-ı câmiu’l-esrâr sende
Cümle miftâh-ı muammâ sende
Kör gibi her tarafa atma elin
Ara bul sende nihândır emelin 85(165/4)

Şah İsmail Hatâyî’nin (ö. 930/1524) “olmayınca” redifiyle yazdığı “Gönül Ne Gezersin Seyrân Yerinde” şiirinden etkilenerek şairin de aynı redifle bir şiir yazdığı görülmektedir:

Her kim ki olursa Hüdâ’dan gâfil
Hiçbir murâdına olamaz nâil
Ettiği ibâdetden hep [v]urur zâ’il
Kuluna Rabbisi yâr olmayınca 89(167/2)

Şair tevhid nazım türüyle kaleme aldığı bir şiirini, Yunus Emre (ö. 707/1307-1308) (Köprülü 2018: 378) tarzında bestelenebilir bir üslupla yazmıştır. Bu da şairin Yunus Emre’den etkilendiğini ve halk edebiyatı alanında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Evvel âhir bir Allâh
 El-ilmü min indillâh
 Ben bilmezem gayrullâh
 Lâ ilâhe illallâh

İstemem başka yâri
 Yok rakîbi ağyârı
 Yerin göğün ezkârı
 Lâ ilâhe illallâh

Aşkıyla dolu râzım
 Boş davâlar ne lâzım
 Yok kimseden niyâzım
 Lâ ilâhe illallâh

Dünya dolmuş söz ile
 Sağırla kör göz ile
 Söylerim şeb rûz ile
 Lâ ilâhe illallâh

Hak kânûnı kurulmuş
 Abdâllar boş yorulmuş
 Maksûd birken bin olmuş
 Lâ ilâhe illallâh

Günâh şevâb tanımam
 Bu bir siyâset-i âm
 Bes maksûd Rabbül-enâm
 Lâ ilâhe illallâh

Nerde bu gelip giden
 Yok bir haber kimseden
 Her şeyi yalan eden
 Lâ ilâhe illallâh

Sânih tevhîd ne hoşdur
 Aşkullâh bir cümbüşdür
 Başka sevdâ hep boşdur
 Lâ ilâhe illallah 54(118)

Sonuç olarak müellifin şiirlerinde divan şairlerinin etkisi olduğunu, kendinden önceki şairlerin şiirlerini bildiğini ve kültürel birikimiyle beraber benzer manada manzumeler kaleme aldığını söylemek mümkündür. “Bir divan şairinin kendisinden önce gelen ustaları taklit etmesi ve belli kurallara sadık kalması bile kanaatimizce, onun orijinal görüş ve hayaller taşımasını engellemez” (Sefercioğlu 1990: VI).

Etkilediği şairler hususunda değerlendirmeler yapılabilirken kendisinin etkilediği şairler olmadığı konusundaki bilgimiz kesin ve nettir. Zira müellifin yayımlanmış eseri bulunmamaktadır ve elimizdeki divanı, orijinal halini bugüne değin muhafaza etmiştir.

Seyyid Ali Sânih, eserinde şiirle, söz söyleme ile ilgili bir gazelinde sözün gönle doğan bir ilhamla dilden döküldüğünü, bu sebeple dilin ilham merkezi olduğunu vurgulamaktadır. Her şeyi “bir olandan” bilme anlayışı, söz söyleme konusunda etkisini göstermektedir:

Ten anâsır dil bir ilhâm merkezi
Varlığım her ne ise bildir bana 8(8/4)

Fakat şair başka bir gazelinde, hikmetin hakikatine vakıf olduğunu zanneden söz ehlinin; bu düşüncesinde yanlış olduğunu, o sırta ermenin kolay olmadığını ifade etmektedir:

Bütün bu ehl-i güftâr güyâ bir râz-ı nihân söyler
Bu hikmet sırrını zannetme kim bir tercemân söyler 20(35/1)

Yine bir şiirinde âriflerin boş sözleri duymadığını, bir anlamda boş söz de söylemediklerini ifade ederek ibret tablosunun yani kâinâtın, Allah’ın varlığını temsil ettiğini söylemiştir:

Sadâ-yı zâidi gûş eylemezler bunda ârifler
Büyük üstâd için temşil eder bu levh-i ibretgâh 1(1/5)

Müellif, eserinde yer yer zaman eleştirisi de yapmaktadır. Özellikle değindiği nokta, yaşadığı dönemin İslâmî algısı ve zihniyet yapısıdır. Müellifin gözünde devrin âlimleri, eğitim kurumları ve tasavvuf erbabı, “tevhid ve hakikat” eksenli bir toplum inşasında başarısız olmuştur:

Mekteb [ü] medresede tekyede gezdim aradım
Bir hakikat diyecek mürşid-i kâmil göremem

Bunca esrâr-ı Hakîm içre aceb duygulu kim
Vâkıf-ı sırr-ı hakikat olup âmil göremem

Âlem-i vahdeti ihlâl eden ârif mi olur
Tevhîd etmek söz ile hikmeti kâbil göremem

Görürüm **Sânihâ** çok nâkil ahvâl-i cihân
Kimseyi ilm-i ezel künhüne vâsıl göremem 46(99/2-5)

Sânih Divanı’nda hem söyleyiş hem de içerdiği mana bakımından oldukça güzel beyitler bulunmaktadır. Bu beyitlerden bazıları şunlardır:

Mudârâ âleminde hasbiyallâh oldu ezkârım (Tevbe, 9/129)
Tevekkül ravzasında **Sânihâ** miftâh-ı bâb oldum 7(5/11)

Cezbe-i mutlakla dâim cilve-ger efkârımız
Sîne-i mecrûh için her dertlerim merhem bana 10(12/3)

Nûr-i kudretdir hayât şems bu aşkın matları
Sad-hezârân âlemin kıymetli bir mihmânı rûh 15(28/2)

Sâni'in sanatlarından nâle-i hayret doğar
Aynı gayrı cem eden ekvândaki mirâta bâh 16(29/3)

Ademde varlığı varlıkta yokluk görmeyen gözler
Habersiz nağmelerden zevk alır bî-sûd beyân söyler 20(35/2)

Ne zevk-i cennet tâlibi ne havf-ı dûzah kaydı var
Hayret bâğında nâle-zen her cebhesi rahmânedir 22(42/2)

Katılsam hâs[u] âma nîk[ü]bed ahvâli hoş görsem
Sözü merdûd özü bî-sûd vücûd-ı mâsivâ derler 23(46/2)

Nâr-ı firkat fıskırır nûr-ı ademden **Sânihâ**
Zâhidânın nağmesinden bir haber duymam henüz 27(53/6)

Birlik iklimindeyiz yokdur bizim bîgânemiz
"Küntü kenzen" esrârıyla memlû bütün dil-hânemiz 27(55/1) (Aclûnî 1975: 2016)

Cilve-gâh etmiş bütün esrârına Hak Ahmedi
Her dü-âlemde ânı "envâr-ı ısbâh" eylemiş 31(62/6) (Ahzâb 33/46)

Levh [u] kalem arz [u] semâ arş [u] cihân hep mâ-sivâ
Bu söylenen bu dinlenen bî-manâ bir unvân imiş 31(64/2)

Hâce-i ilm-i ledündür mürşidân-ı ârifân
Okudur Leylâ yüzünden Kaysî'ye manâ-yı aşk 37(73/4)

Bâb-ı teslîmden sakın ayrılma **Sânih** bir nefes
Hak buyurmuş ehl-i tevhîde "velâ hüm yahzenûn" 49(108/5) (Yûnus 10/62; Bakara, 2/38, 62; Mâide, 5/69)

Seninle fahr eder ekvân çü mevcûdâta rehbersin
Ki sensin sırrı Rahmân'ın hatîbi Yâ Rasûlallâh 56(124/2)

Zebûn-ı pençe-i iğfâl olunmakdan sakın **Sânih**
Bu âlemde Hüdâdan gayrı sanma dest-res kaldı 60(131/5)

Bilseydim evvel âhir kûyunda var nişânım
Leyl [ü] nehâr enîsim hüzn [ü] melâl olaydı 62(140/4)

SONUÇ

Seyyid Ali Sânih'in hayatı hakkında oğlunun eserlerindeki notlar çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Bu bilgiler, eserin kaleme alındığı dönemi yansıması ve şairin hayatı hakkında ipuçlarını içermesi bakımından oldukça önemlidir.

Divan metni incelendiğinde eserde, dinî ve tasavvufî öğeler göze çarpmaktadır. Seyyid Ali Sânih'in bir tarikata bağlı olup olmadığı konusunda net bir bilgimiz bulunmamaktadır. Kullandığı tasavvufî terimler ve Kâdirî tarikatının kurucusu olan Abdülkadir Geylânî'ye yönelik yazmış olduğu şiirler, müellifin Kâdirî olabileceği görüşünü güçlendirmektedir. Ancak bu bilgilerin

varlığı, Seyyid Ali Sânih'in mutasavvıf bir şair olduğunu ve tasavvufî fikirlerini ifade etmek için bu eseri kaleme aldığını söylemeye yeterli değildir.

Şairin Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeleri iyi kullandığı, sahip olduğu bilgi ve gözlemleri hayal gücüyle kaynaştırıp şiirlerine aktardığı görülmektedir. Divanda gazel, mesnevî, koşma vb. nazım şekilleriyle; tevhid, münacat ve na't nazım türleriyle yazılmış şiirler bulunmaktadır.

Şiirlerinde aruz veznini kullanmakta başarılı olduğu söylenebilir. Şair, aruzla yazdığı şiirlerin yanı sıra hece ölçüsüyle yazılmış şiirler de kaleme almıştır. Eserde, Yunus ilahilerini andıran bestelenebilir nitelikte şiirler mevcuttur. Şairin, bazı şiirlerin kafiyesinde tekellüfe gittiği görülmüştür. Bu bilgilerden, müellifin şiirde şekilden ve sanat kaygısından çok, manaya önem verdiği anlaşılmaktadır.

Sânih, yirminci asırda klasik edebiyat geleneğinin devamı sayılabilecek bir eser yazmıştır. *Sânih'in Sesleri* tetkik edildiğinde, şairin bu gelenek içerisinde Bağdatlı Rûhî, Ziyâ Paşa, Şeyh Gâlib, Hâfız-ı Şîrâzî, Şah İsmail Hatâyî vs. gibi şairleri tanıdığı, onlardan etkilendiği ve bazılarına nazireler, bazılarının şiirlerine de tahmis ve tesdisler yazdığı görülmektedir.

Klasik edebiyat geleneği çerçevesinde oluşturulmuş olmakla beraber eserin mürettep bir divan olduğunu söylememiz mümkün değildir. Kendini bilme fikrinin hâkim olduğu *Sânih'in Sesleri*'nin nihaî hedefi, insanın Rabb'ini bilmesine yöneliktir. Bu bağlamda şiirlerinde tefekkür ağırlıklı bir tema gözlemlenmektedir. Tevhid vurgusu kendini açıkça hissettirmektedir. Şairin gayesinin de bu olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Müellif, "tevhid-hakikat" merkezli bir toplum hayali kurmaktadır. Bu hayalin gerçekleşmesi için de her şeyden evvel fertlerin müspet anlamda değişim ve dönüşüm geçirmesi gereklidir. Bu nokta-i nazarın temelinde Kur'anî bir öğreti vardır: "Gerçek şu ki, insanlar kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe Allah onların ahvalini değiştirmez" (Ra'd 13/11). Şairin inanç-itikat noktasında doğru inancı inşa etmeye yönelik gayreti takdire şayandır. Emek mahsulü böyle bir eserin topluma kazandırılması elbette ki önemlidir. Yirminci yüzyılda klasik edebiyat alanında şiir yazma becerileri gösteren ve birçok şiirinde büyük ustalıklar sergileyen, bu zamana kadar kendisiyle ilgili hiçbir çalışma yapılmamış olan Seyyid Ali Sânih'in ve *Sânih'in Sesleri* isimli divanının, kültür edebiyat dünyasına az da olsa tanıtılması bizim için övünç kaynağıdır.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî (1975), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- ALBAYRAK, Nurettin (2012), *Halk Edebiyatı*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- ALICI, Lütfi (2014), "Klâsik Türk Edebiyatında Sosyal Tenkit Örnekleri Olarak 'Yuf' Redifli Şiirler", *İlmi Araştırmalar* 17: 35-48.
- BARKÇİN, Savaş Şafak (2013), *Divan-ı Zerefşân*, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- ÇEKMEGİL, M. Sait (1956), *Altın Anahtarlar*, Malatya: Sânih Kütüphanesi.
- ÇEKMEGİL, M. Sait (1962), *Limon Ağacım*, Malatya: Sânih Kütüphanesi.
- ÇELİK, Ramazan (2018), *Şeydâ Divanı Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- EREN, Hulusi (2019), "Yirminci Yüzyılda Divan Edebiyatı Geleneğini Devam ettiren Bir Şair: Nevberî ve Şiirlerinde Fuzûlî Etkisi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 23: 143-157.
- GÜFTA, Hüseyin (2014), "20. Yüzyıl Antakyalı Şairlerden Yahya-Zade Âsaf'ın Şiirlerinde Divan Şiiri Geleneği Unsurları/Traditional Features of Divan Poetry in The Poems of the 20th Century Antiochian Poets Yahya-Zade Asaf", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 (12): 41-69.

- GÜFTA, Hüseyin (2016), "Aruz Vezninin Son Şairlerinden Antakyalı Yahyâzâde Âsaf", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi ÖS-III: 7-14.
- İPEKTEN, Halûk (2017), Eski Türk Edebiyatı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KELEŞ, Reyhan (2020), Kavram Atlası Türk-İslâm Edebiyatı-II. Ankara: Gazi Kitabevi.
- KURT, Fatma Zehra (2018), Seyyid Ali Sânih ve Sânih'in Sesleri Adlı Divanı, Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad (2018), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul: Alfa Yayınları.
- LEVEND, Agâh Sırrı (2015), Divan Edebiyatı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- MENGÜŞOĞLU, Metin Önal (2015), Bilge Terzi Mehmet Said Çekmegil, İstanbul: Metamorfoz Yayınları.
- OKÇU, Naci (2011), Şeyh Gâlib Divanı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- SEFERCİOĞLU, Mustafa Nejat (1990), Nev'i Divanı'nın Tahlili, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- ŞEHİTOĞLU, İhsan (2017), Nevberî Divanı, Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- ŞENER, H. İbrahim ve Âlim Yıldız (2011), Türk İslâm Edebiyatı, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- TANRIVERDİ, Hasan (2012), "Vahdet-i Vücut ve Panteizm Karşılaştırması", Dinî Araştırmalar 15 (40): 65-89.
- UÇAR, Şahin (2007), Divan, İstanbul: Şûle Yayınları.
- YILDIZ, Âlim (2013), Geleneğin İzinde, İstanbul: Kitabevi.